

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

БАРЕГАМЯН СЮЗАННА ХОРЕНІВНА

УДК 342.734(477)(043)

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАЦЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В
УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України ВОЛОШИН Юрій Олексійович , Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету, завідувач кафедри міжнародного права
Офіційні опоненти:	доктор юридичних наук, професор ЛЮБЧЕНКО Павло Миколайович , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри державного будівництва кандидат юридичних наук, доцент ВОРОНОВ Марк Миколайович , Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри конституційного і муніципального права

Захист відбудеться «27» квітня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.31 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «27» березня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Передерій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Право на працю як суб'єктивне право людини – надзвичайно важливий органічний елемент існуючої системи конституційних прав і свобод в Україні. Закріплене у Конституції України право на працю є не тільки й не стільки правовим явищем, що існує самостійно, скільки елементом певної правової системи, взаємопов'язаним з її іншими елементами.

Забезпечення гарантій реалізації конституційного права на працю в Україні й налагодження ефективного функціонування механізму регулювання трудових відносин в умовах сучасних процесів міждержавної інтеграції є важливим питанням. Це пов'язано, перш за все, з тим, що процеси інтеграції впливають на збільшення обсягу зовнішньої трудової міграції, в тому числі й нелегальної. З самого початку виникнення явища трудової міграції постали проблеми, пов'язані з відсутністю правового захисту трудових мігрантів. Для України, яка має свою власну міжнародно-правову позицію незалежної демократичної правової держави, науково-практична розробка конституційно-правового забезпечення прав трудових мігрантів є дуже актуальною.

З огляду на недостатнє вивчення предмету дослідження, важливим є виявлення співвідношення та взаємодії міжнародних трудових норм з конституційним правом на працю в Україні, вироблення пропозицій по удосконаленню національної системи правових норм у сфері праці з урахуванням міжнародних трудових стандартів, а також накопиченого та апробованого європейського досвіду регулювання означених питань.

Теоретичну базу дослідження становлять положення і норми чинної Конституції України та законів України, положення міжнародно-правових документів Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці, акти Європейського Союзу, зокрема, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Крім цього, в основу положень дисертації було покладено ідеї та наукові позиції, які містяться у монографіях, наукових статтях з суміжної проблематики.

При підготовці дисертаційної роботи широко використана сучасна вітчизняна та зарубіжна наукова література. Цінним джерелом стали роботи в сфері теорії держави та права, конституційного права та трудового права таких учених і науковців, як: М. Г. Александров, Е. М. Аметистов, М. О. Баймуратов, Д. М. Белов, Н. Б. Болотіна, Ю. М. Бисага, К. М. Варшавський, В. С. Венедиктов, А. Б. Венгеров, Д. М. Величко, Р. С. Веприцький, С. О. Верланов, Ю. О. Волошин, М. М. Грекова, Ю. П. Дмитренко, А. С. Довгерт, В. І. Євінтов, В. В. Жернаков, В. М. Кампо, І. Я. Кисельов, О. О. Коваленко, А. М. Колодій, Р. І. Кондратьєв, О. Л. Копиленко, В. М. Корельський, П. М. Любченка, Л. І. Лазор, Р. З. Лівшиць, О. А. Лукашева, І. І. Лукашук, Д. І. Луковська, І. І. Копайога, О. В. Малько, М. М. Марченко, М. І. Матузов, В. С. Нерсисянц,

А. Ю. Олійник, Ю. П. Орловський, О. І. Піскун, В. Ф. Погорілко, С. В. Попов, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, М. М. Пурей, П. М. Рабінович, Ю. І. Римаренко, Д. О. Саблін, О. Ф. Скакун, В. М. Скобелкін, М. П. Стадник, О. А. Ситницька, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, В. В. Хромей, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанищева, В. Є. Чіркін, С. Б. Чехович, Ю. С. Шемшученко, О. М. Ярошенко та ін.

Беручи до уваги, що інститут конституційного права на працю конституційно закріплений порівняно нещодавно (з появою Конституції України у 1996 р.), слід мати на увазі, що єдиної точки зору щодо змісту цього конституційно-правового інституту, вирішення проблем, пов'язаних з його реалізацією, в науці і практиці ще не склалося. Актуальність обраної теми підтверджується і тим, що на дисертаційному рівні в Україні означений комплекс питань системно не досліджувався. У сучасних умовах активізації євроінтеграційних процесів доктринальна розробка аспектів реалізації права на працю також важлива з огляду на подальше вдосконалення положень трудового законодавства України та практики забезпечення конституційного права на працю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження обрана у відповідності до теми кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету «Актуальні конституційні та міжнародно-правові проблеми становлення, розвитку та функціонування публічної влади в Україні в умовах міждержавної інтеграції» (номер державної реєстрації 0108U008427). Дисертаційна робота виконувалась в рамках держбюджетної науково-дослідної теми кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету «Формування правового механізму забезпечення європейських стандартів в умовах міждержавної інтеграції України» (номер державної реєстрації 0111U010449).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є здійснення комплексного дослідження змісту закріпленого в Конституції України права на працю, визначення його взаємозв'язку з нормами міжнародного трудового права та вивчення динаміки розвитку галузевого законодавства в сфері праці; формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення норм чинного законодавства, правотворчої та правоохоронної діяльності, які б посилили реалізацію та захист прав трудящих в Україні з урахуванням закордонного досвіду і стандартів реалізації права на працю Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети ставляться такі основні *завдання*:

- виявити закономірності розвитку та основні етапи становлення конституційного права на працю в Україні;
- визначити теоретико-правові засади конституційного права на працю в Україні;
- проаналізувати сучасний стан правового забезпечення конституційного права на працю в Україні;

- проаналізувати співвідношення та взаємодію міжнародних трудових норм з конституційним правом на працю в Україні, виробити пропозиції по удосконаленню національної системи правових норм у сфері праці з урахуванням міжнародних трудових стандартів;

- дослідити рівень правового захисту трудових мігрантів в Україні, висвітлити значення і ефективність дії конституційних гарантій забезпечення прав трудящих-мігрантів з України; розробити рекомендації щодо імплементації міжнародних стандартів, які стосуються захисту прав громадян України в сфері міжнародної праці;

- проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення зайнятості та працевлаштування в Україні, окреслити альтернативні шляхи вирішення проблем у сфері правового регулювання зайнятості, сформулювати рекомендації щодо використання закордонного досвіду правового регулювання зайнятості в Україні;

- охарактеризувати сучасний стан та перспективи розвитку конституційно-правових відносин у сфері праці;

- визначити способи захисту та сучасний стан забезпечення органами державної влади прав у сфері праці, розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового забезпечення конституційного права на працю, обґрунтувати найбільш оптимальні способи захисту трудових прав громадян України, які працюють у державах Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при реалізації та забезпеченні конституційного права на працю в Україні.

Предметом дослідження є правові норми, що закріплюють конституційне право на працю в Україні, встановлені Конституцією, нормами чинного законодавства України та міжнародного права.

Методи дослідження. Для одержання достовірних наукових результатів у дисертаційній роботі використовуються загальнонаукові методи пізнання об'єктивної дійсності, що базуються на діалектичному підході до об'єкта, який досліджується, і спеціальні наукові методи. Зокрема, використані історико-правовий, логіко-семантичний, формально-логічний, системно-структурний, метод статистичного аналізу, порівняльно-правовий, соціологічний наукові методи та інші.

Групу загальних методів наукового пізнання становлять діалектичний метод, системний метод, логічний метод. Зокрема, застосування *діалектичного* методу пізнання дозволило провести дослідження конституційного права на працю України під впливом міжнародних трудових стандартів у взаємозв'язку та розвитку загальносоціальних і юридичних чинників. За допомогою *історико-правового* методу досліджувалося становлення та розвиток конституційного права на працю в Україні (підрозділ 1.1). *Логіко-семантичний* метод дозволив поглибити категоріально-понятійний апарат (підрозділи 1.2, 3.1). *Формально-логічний* метод дав змогу провести юридичний аналіз чинних правових норм, визначити місце конституційного права на працю в системі

соціально-економічних прав людини, виявити проблеми та сформулювати пропозиції (підрозділи 1.2, 1.3, 3.2). *Системно-структурний* метод використано для дослідження нормативно-правової бази, що регулює конституційне право на працю, та форм його забезпечення (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2). Крім цього, було застосовано статистичний і порівняльно-правовий методи. *Статистичний аналіз* був використаний для вивчення трудової міграції, забезпечення зайнятості та працевлаштування, сучасного стану правової захищеності працівників (підрозділ 2.3). *Порівняльно-правовий* метод використано при вивченні прогресивного закордонного досвіду правового регулювання прав у сфері праці, а також у процесі аналізу юридичних норм з метою встановлення впливу та відповідності національного законодавства міжнародним трудовим стандартам (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Усі наукові методи використовувались в їхньому взаємозв'язку, що дозволило здобувачу дослідити проблему системно, всебічно та об'єктивно.

Наукова новизна отриманих результатів характеризується, насамперед, тим, що дисертаційна робота є однією з перших в українській науці конституційного права спроб розв'язати наукове завдання щодо розкриття реалізації та забезпечення конституційного права на працю громадян на національному рівні та на ринку праці Європейського Союзу.

У результаті проведеного дослідження отримані нові, або ті, які мають елементи новизни, теоретичні положення та практичні рекомендації, основними з яких є наступні:

вперше:

- в новому онтологічному, аксіологічному та праксіологічному аспекті запропоновані сучасні теоретико-методологічні підходи до концептуального розуміння конституційного права на працю, зокрема, піддано науковій критиці ідею щодо віднесення конституційного права на працю до природних прав людини;

- розроблена авторська системна модель інституту захисту конституційного права на працю в Україні національними та міжнародними засобами, запропоновано шляхи подальшого розвитку та вдосконалення конституційно-правового інституту захисту прав людини в сфері праці, обґрунтовано необхідність розробки Концепції розвитку законодавства про захист трудових прав, в рамках якої повинна відбуватись систематизація правових норм, що застосовуються для захисту трудових прав;

- запропоновано принципово нові форми та методи реалізації позикової праці як практичного способу здійснення конституційного права на працю громадянами України за кордоном;

удосконалено:

- теоретичні положення щодо застосування матеріальної відповідальності у разі порушення встановлених строків виплати працівнику заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат у відсотковому розмірі пропорційно до певної кількості днів;

- конституційно-правові аспекти взаємодії сучасної правової

демократичної держави з індивідом щодо забезпечення гарантій реалізації конституційних прав у сфері праці в умовах європейської міждержавної інтеграції, причому ключовим підходом щодо вдосконалення чинного законодавства має стати вирішення проблеми гармонійного поєднання правових форм захисту працівника, адекватних новим інтеграційним умовам, з гарантіями ефективної реалізації суб'єктивних прав у сфері праці;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо можливостей правомірного індивідуального самозахисту трудових прав працівником;

- доктринальне розуміння суб'єктного складу забезпечення конституційних прав у сфері праці;

- обґрунтування того, що конституційно-правові відносини у сфері праці мають комплексний характер і регулюються нормами міжнародного, конституційного, трудового, цивільного, кримінального, адміністративного права, зокрема, виділено специфічні ознаки конституційно-правових відносин, що виникають з приводу реалізації конституційного права на працю;

- практично-праксіологічні підходи щодо удосконалення чинних нормативно-правових актів, які регламентують питання реалізації конституційного права людини на працю, зокрема, сформульовано висновок про те, що законопроект Трудового кодексу України відрізняється системністю, в цілому відповідає реаліям сьогодення, але потребує подальшого доопрацювання з урахуванням позитивного закордонного досвіду;

- концептуальна позиція про створення спеціалізованих трудових судів за прикладом закордонних держав з метою ефективного захисту конституційних трудових прав, а також у цьому контексті підтримано пропозицію щодо створення Трудового процесуального кодексу.

Теоретичне значення наукового дослідження полягає в тому, що отримані висновки та положення розвивають та доповнюють науково-теоретичну базу знань, спонукають до перегляду важливих аспектів регулювання реалізації та забезпечення конституційного права людини на працю в Україні в сучасних умовах міждержавної інтеграції, доповнюють базу для розвитку законодавства та подальших наукових досліджень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес:

- у науково-дослідній сфері – положення та висновки дисертації можуть бути основою для подальших досліджень проблем реалізації та правового забезпечення конституційного права на працю;

- у правотворчості – в результаті проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо вдосконалення системи чинного законодавства України в сфері забезпечення конституційного права на працю, зокрема, при підготовці проекту Трудового кодексу України та інших нормативно-правових актів, які регламентують захист конституційного права на працю;

– у правозастосовчій діяльності – наукові рекомендації можуть бути корисними для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства в сфері забезпечення та захисту конституційного права на працю; для відповідних державних органів – з метою покращення та активізації їх діяльності щодо захисту трудових і соціальних прав у сфері праці; для більш успішної і швидкої адаптації до змін у зв'язку з інтеграційними процесами;

– у навчальному процесі – матеріали дослідження вже використовуються у навчальному процесі Маріупольського державного університету, їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготованих за участю дисертанта, а також можуть бути корисними при підготовці лекцій, підручників і навчальних посібників, під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Трудове право», «Порівняльне трудове право», «Державне управління в сфері трудових відносин» та заснованих на них спецкурсах.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана і обговорена на кафедрі права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету. Результати проведеного дослідження знайшли відображення у наукових публікаціях автора, а також доповідях на науково-практичних конференціях: «Правовий вимір сучасних реформаційних процесів в Україні» (м. Львів, 21-22 жовтня 2011 р.); «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Маріуполь, 16 березня 2012 р.); «Нові виміри прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти» (до 65-ї річниці прийняття Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього), (м. Львів, 25 листопада 2013 р.); «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Маріуполь, 14 березня 2014 р.); «Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір» (м. Маріуполь, 5 грудня 2014 р.); «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Маріуполь, 13 березня 2015 р.); «Міжнародна діяльність університетів як фактор інноваційного розвитку вищої школи» (м. Маріуполь, 18 вересня 2015 р.); «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Маріуполь, 11 березня 2016 р.); «Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv» («Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини»), (м. Братислава, Словачька Республіка, Paneurópska vysoká škola, 6-7 травня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення й опубліковані у 17 наукових публікаціях, зокрема, у 8 статтях, опублікованих у фахових виданнях із юридичних наук, з них 5 статей надруковані у виданнях, що включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща), тезах 9 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг

дисертації становить 254 сторінки. Список використаних джерел містить 299 найменувань і викладений на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, висвітлено наукову новизну, подано відомості про апробацію та практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади права на працю як інституту конституційного права України» містить три підрозділи. У підрозділі 1.1 *«Історико-правові аспекти становлення та розвитку конституційного права на працю в Україні»* наводяться етапи становлення права на працю як такого, що закріплене Конституцією, аналізується історія законодавчої регламентації та підходи до змісту конституційного права на працю в Україні.

У підрозділі здійснюється глибокий правовий аналіз значної кількості нормативно-правових актів України та спеціальної наукової літератури за темою. Основну увагу приділено вивченню конституцій, проектів конституцій, трудового законодавства зазначеного періоду. Виділено основні етапи становлення конституційного права на працю. Наголошено, що особливість чинної Конституції України полягає не тільки в новому трактуванні права на працю (розглядається не як обов'язок, а мова йде про свободу праці), а й в поширенні його змісту.

У підрозділі 1.2 *«Конституційне право на працю в системі соціально-економічних прав людини: сутність і значення в сучасних умовах»* досліджується важливість конституційного права на працю в системі прав людини, а також сутність права на працю, закріпленого Конституцією України.

Зазначається, що в Конституції України соціально-економічні права і свободи людини зафіксовані у повній відповідності до загальновизнаних норм міжнародного права.

Норми Конституції України закріплюють такі трудові права: право на працю (ст. 43); право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44); право на відпочинок (ст. 45); право на соціальне забезпечення (ст. 46); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48).

Проаналізовано зміст конституційного права на працю в Україні, обґрунтовано удосконалення положень Конституції України. У підрозділі піддано науковій критиці ідею щодо віднесення конституційного права на працю до природних прав людини, адже його забезпечення безпосередньо залежить від створених у межах правової системи держави умов та законодавчого закріплення соціально-економічної політики держави.

У підрозділі 1.3 *«Нормативно-правове регулювання права на працю в*

Україні на сучасному етапі» аналізується система джерел, які забезпечують реалізацію та захист конституційного права на працю в Україні, а також перспективне законодавство.

Встановлено, що масив законодавства, який містить норми, що регулюють конституційно-правові відносини в сфері праці, не має ні постійного об'єму, ні чіткої структури. До нього належить значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, необґрунтовано завищене значення локального регулювання. Колізії та неврегульованості в чинному трудовому законодавстві часто призводять до порушень трудових прав працівників.

Уніфіковане трудове законодавство в єдиному кодифікованому акті – Трудовому кодексі України, покликано: усунути недоліки, що існують, скоротити загальну кількість нормативно-правових актів у цій галузі, усунути суперечності між ними, підвищити доступність та зрозумілість трудових норм, чітко визначити та вдосконалити засади реалізації прав у сфері праці та їх гарантій, створити ефективні механізми захисту трудових прав працівників, підвищити якість та комплексність застосування трудового законодавства тощо.

На основі юридичного аналізу положень проекту Трудового кодексу, реєстр № 1658 від 27.12.2014 р., встановлено, що він заслуговує на досконале доопрацювання.

Розділ 2 «Способи та умови реалізації конституційного права на працю в Україні в умовах сучасних інтеграційних процесів» містить три підрозділи. У підрозділі 2.1 *«Інтернаціоналізація трудових прав, гарантованих Конституцією України в умовах сучасних інтеграційних процесів»* досліджено модернізацію конституційно-правового регулювання права на працю в Україні під впливом міждержавних інтеграційних процесів, яка має важливе теоретичне й практичне значення.

Вказується, що принципи українського права визначають співвідношення міжнародних трудових норм і трудового права України на базі Конституції України, статутів міжнародних організацій. Після проголошення незалежності України було підписано та ратифіковано ряд документів, що стосуються регулювання трудових відносин, але повною мірою імплементованими вони поки що не стали.

Обґрунтовується, що інтернаціоналізація трудових прав, гарантованих Конституцією України – це довгострокова, правова, науково обґрунтована, закріплена в правових формах діяльності органів публічної влади України трансформація національних норм права під впливом міжнародних норм, спрямована на реалізацію положень Конституції України та нормативно-правових актів, міжнародних норм і забезпечення державних гарантій реалізації конституційних прав у сфері праці, захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів трудових відносин.

У підрозділі 2.2 *«Національні та міжнародні гарантії захисту прав громадян України в сфері міжнародної праці»* досліджується рівень правового захисту трудящих-мігрантів в Україні, висвітлено значення та ефективність дії конституційних гарантій забезпечення прав трудящих-

мігрантів з України, запропоновані рекомендації щодо імплементації міжнародних стандартів, які стосуються захисту прав громадян України в сфері міжнародної праці.

Зазначається, що джерелами правового регулювання міжнародної праці в Україні є міжнародні акти та договори з участю України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, що діють в Україні. В міжнародному праві розроблені як універсальні, так і регіональні стандарти регулювання міжнародних трудових відносин. У рамках Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих органів, Міжнародної Організації Праці, Міжнародної організації з міграції, Ради Європи, Європейського Союзу та інших організацій прийнято низку декларацій, міжнародних конвенцій, рекомендацій, хартії, угод і протоколів до них щодо забезпечення прав трудових мігрантів.

У підрозділі 2.3 *«Конституційно-правове регулювання зайнятості та працевлаштування в Україні на сучасному етапі у контексті закордонного досвіду провідних держав»* досліджено сучасний стан нормативно-правового забезпечення зайнятості та працевлаштування в Україні, окреслено альтернативні шляхи вирішення проблем у сфері правового регулювання зайнятості, сформульовані рекомендації щодо використання закордонного досвіду правового регулювання зайнятості в Україні.

Населення порівнює свій сьогodнішній добробут з досягнутим рівнем життя в розвинених країнах, а не з радянським минулим, що є наслідком критичного ставлення до наявних стандартів оплати праці. Цим обумовлено складність пошуку роботи з оплатою праці, що забезпечує достатній життєвий рівень.

Враховуючи особливості процесу реформування центральних органів виконавчої влади, нагально необхідним є вдосконалення інституційної складової з працевлаштування з урахуванням світового досвіду функціонування відповідних інституцій.

Розділ 3 «Перспективи розвитку та напрями вдосконалення конституційно-правових відносин у сфері праці в Україні» містить два підрозділи. У підрозділі 3.1 *«Стан та перспективи розвитку конституційно-правових відносин у сфері праці»* проаналізовано сучасний стан та напрями регулювання конституційно-правових відносин у сфері праці.

Зазначається, що знаходження конституційно-правових відносин в тій чи іншій суспільній сфері певною мірою ускладнює процес правового регулювання даної сфери. Дане твердження більше відноситься до тих галузей права, суспільні відносини яких і без того відрізняються великою диференційованістю. Яскравим прикладом такої галузі є трудове право України, де суспільні відносини в сфері праці дуже різноманітні. Вони регулюються нормами українського конституційного, трудового, цивільного, кримінального та адміністративного права.

Говорячи про специфіку конституційно-правових відносин у сфері праці, зауважено, що вони підпорядковані, по-перше, спеціальним завданням

конституційно-правових відносин у сфері праці, а по-друге, загальним завданням галузі трудового права.

У підрозділі 3.2 *«Конституційно-правові засади посилення юридичних гарантій реалізації та захисту права на працю в Україні»* досліджуються способи захисту та сучасний стан забезпечення органами державної влади прав у сфері праці.

Вказується, що конституційно-правовий інститут захисту прав громадян у сфері праці отримує новий розвиток як один з найперспективніших інститутів галузі конституційного права України.

Пропонується визначати забезпечення конституційного права людини на працю як відносно відокремлену сукупність юридичних елементів, за допомогою яких в умовах додержання законності, з позиції гуманізму і соціальної справедливості, кожною людиною і громадянином України здійснюються його конституційні можливості щодо вільного вибору роду діяльності або професії, працевлаштування; забезпечуються належні, безпечні і здорові умови праці; одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру; захист від незаконного звільнення; своєчасне отримання винагороди за працю, завдяки знешкодженню негативних умов, що можуть завдати шкоди практичному втіленню цього у життя.

На думку автора доцільною є систематизація вже наявних норм захисту прав і свобод людини в сфері праці як в єдиний інститут права, так і законодавчий масив, що його забезпечує.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного наукового дослідження конституційного права людини на працю та його реалізації в Україні в умовах європейської міждержавної інтеграції дозволяють сформулювати систему теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення українського законодавства у сфері реалізації та гарантування даного права.

1. З'ясовано, що конституційне право на працю в Україні пройшло складний та тривалий історичний шлях становлення, що визначався основними етапами розвитку держави в XX столітті – з 1917 року до сучасності. В історії розвитку законодавчого регулювання права на працю в Україні склалося два різних підходи до його змісту: конституційні акти минулих років право на працю, насамперед, прив'язували до обов'язку держави надати всім працездатним громадянам роботу. Доведено, що відносити право на працю до природних прав людини є недоречним, оскільки у сучасній доктрині конституційного права прийнято під природними правами розуміти невідчужувані права і свободи, якими кожна людина наділена від народження. Право на працю, на нашу думку, не виникає від народження, і не є таким, без реалізації якого існування людини стає неможливим за будь-яких умов та обставин.

2. Запропоновано замінити в Конституції України вживання

категорії «конституційне право на працю» та «свобода праці» категорією «конституційні права та свободи людини в сфері праці». Доповнити ст. 43 Конституції України таким змістом: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно вибирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення *без будь-якої дискримінації* громадянами права на *достойну* працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб *і потреб працівника*».

3. З'ясовано, що чинний Кодекс законів про працю України не містить санкцій у разі затримання виплат заробітної плати. З метою забезпечення права на своєчасне отримання винагороди за працю, пропонується, крім кримінальної та адміністративної відповідальності, встановити матеріальну відповідальність у перспективному трудовому законодавстві, зокрема розширити ст. 364 проекту Трудового кодексу України, додавши частину другу, в якій закріпити зобов'язання роботодавця виплатити у разі порушення встановлених строків виплати працівнику заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат, пропорційно кількості днів у відсотках від не виплачених сум.

4. Встановлено, що під впливом міжнародних трудових норм чинне українське законодавство в сфері правового регулювання конституційного права на працю трансформується за допомогою міжнародно-правових і національних способів впровадження, які полягають: по-перше, у створенні умов для належної імплементації та гармонізації міжнародних трудових норм; по-друге, у можливості їх впливу на виконання міжнародних зобов'язань, зокрема у сфері конституційного права на працю. Взаємодія міжнародних трудових норм та конституційно-правових норм у сфері праці в Україні проявляється у класифікації міжнародних трудових норм, пріоритеті норм міжнародного права над національним, підписанні та ратифікації міжнародних актів, проведенні порівняльно-правових досліджень дотримання норм конвенцій Міжнародної організації праці, встановленні додаткового контролю за дотриманням Конвенцій МОП, реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, які стосуються прав у сфері праці; обґрунтуванні наукових пропозицій щодо удосконалення імплементації міжнародних трудових стандартів; реформуванні та кодифікації національного трудового законодавства.

5. Запропоновано удосконалити законодавчу базу в сфері міжнародно-правового регулювання праці, зокрема доповнити проект Трудового кодексу України окремим розділом, який захищає права громадян України в сфері міжнародної праці. Адже чинний Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» не враховує всіх питань щодо забезпечення та захисту прав трудових мігрантів з України. У цьому розділі визначити: права та обов'язки осіб, які виїжджають працювати за кордон; порядок в'їзду,

виїзду і перебування іноземних громадян з урахуванням мети в'їзду і термінів перебування; питання соціального страхування, гарантії оплати праці, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я; гарантоване визнання на територіях закордонних країн трудового стажу, дипломів, свідоцтв про освіту, відповідних документів про присвоєння звання, кваліфікації та інших, необхідних для працевлаштування, документів, отриманих у державі виїзду; порядок захисту прав працівника у разі порушення прав, гарантованих законодавством та умовами договору; порядок легалізації діяльності, права та обов'язки суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні; діяльність суб'єктів господарювання, які наймають працівників для подальшого виконання ними роботи в іншого роботодавця; випадки, коли укладаються цивільно-правові договори; випадки, коли укладаються трудові договори; зміст та обов'язкові умови трудового договору; державне регулювання та контроль діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні.

6. Встановлено, що трудова міграція за кордон залишатиметься одним із визначальних чинників фактичної реалізації права на працю для громадян України. Відповідно, можливості реалізації та захисту прав громадян України в сфері міжнародної праці вимагають глибокого дослідження та осмислення, передусім органами публічної влади, зокрема таких напрямів: більш динамічне проведення консультацій і переговорів з державами, до яких можливий найбільший потік трудових мігрантів з України (насамперед, країн Західної, Східної та Центральної Європи, США, Канади тощо); підписання двохсторонніх та багатосторонніх угод із закордонними державами з питань регулювання та використання праці громадян України; створення та обмін електронними базами даних про трудових мігрантів; створення єдиної електронної бази, доступної кожному громадянину, щодо іноземних роботодавців, наявності вільних робочих місць за межами держави та умов працевлаштування, поглиблення міжнародних зв'язків із питань зайнятості населення; зниження вартості та спрощення механізмів грошових переказів трудових мігрантів в Україну; узгодження механізмів посередництва у працевлаштуванні з боку відповідних служб, визначення порядку влаштування на роботу і юридичного статусу працівника в період його перебування в країні прийняття. В свою чергу, зайнятість та працевлаштування є інструментами найбільш повної реалізації конституційного права на працю, що має сформуватись не тільки на теоретичному рівні в українській науці конституційного та трудового права, але знайти практичне застосування. Звертається особлива увага на посилення соціальної захищеності працівника, що є неможливим без постійної професійної перепідготовки, яка повинна обов'язково здійснюватися впродовж всього трудового життя працівника та забезпечувати зв'язок і безперервність первинного навчання, подальшої перепідготовки та підвищення кваліфікації.

7. Розроблено системну модель інституту захисту конституційного права на працю в Україні національними та міжнародними засобами. Так, до

способів захисту прав і свобод у сфері праці пропонується віднести:

- індивідуальний самозахист трудових прав працівником у формі: відмови від виконання роботи, не передбаченої трудовим договором (ст. 31 КЗпП України), відмови від виконання роботи, яка загрожує життю і здоров'ю працівника (ст. 159 КЗпП України, ст.6 Закону України «Про охорону праці»), в інших формах;

- колективний захист трудових прав трудовим колективом (колективний спір) у формі: використання примирних процедур (ст.ст. 8-16 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»), страйку (ст. 17-28 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»);

- захист трудових прав професійними спілками у формі: реалізації громадського контролю профспілкових органів (ст. 259 КЗпП України, ст. 21 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»), участі профспілкових органів при прийнятті рішення у вирішенні трудових спорів (ст. 26 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»), в інших формах;

- судовий захист трудових прав: у досудовому порядку, у порядку конституційного судочинства, у порядку кримінального судочинства, у порядку адміністративного судочинства, у порядку цивільного судочинства, а саме у формі: досудового розгляду, видачі судового наказу, позовного провадження, судового оскарження рішень і дій органів влади, оскарження судових рішень (апеляційне та касаційне провадження);

- парламентський захист трудових прав у формі: законодавчої, контрольно-ревізійної, експертно-аналітичної, координаційної та інформаційно-просвітницької діяльності;

- захист прав Президентом України;

- захист трудових прав органами виконавчої влади;

- міжнародний захист.

8. Автором підтримано позицію щодо створення спеціалізованих трудових судів з розгляду індивідуальних і колективних трудових спорів і конфліктів в Україні, що сприятиме підвищенню ефективності здійснення правосуддя, оскільки, певною мірою буде спрощено процедуру звернення до відповідного суду, вдосконалено судочинство відповідних категорій справ, надано імпульс для підвищення оперативності розгляду справ і рівня кваліфікації суддів, які будуть їх розглядати. Також запропоновано закріпити в Конституції України окремий розділ, присвячений забезпеченню та захисту основних прав і свобод людини та громадянина, в якому визначити, поряд з основними формами та методами, також і юридичні засоби захисту прав особистості державою і громадськими формуваннями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Барегамян С. Х. Право человека на труд и его судебная защита в конституционных нормах Украины и России / С. Х. Барегамян // Вісник

Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2013. – Вип. 5. – С. 174-179.

2. Барегамян С. Х. Становлення та розвиток конституційного права на працю в Україні (історико-правовий аспект) / С. Х. Барегамян // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Збірник наукових праць. – 2014. – № 27. – Том 1. – С. 72-76.

3. Барегамян С. Х. Конституційно-правові аспекти регулювання зайнятості та працевлаштування в Україні на сучасному етапі у контексті зарубіжного досвіду провідних держав / С. Х. Барегамян // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 7. – С. 284-299.

4. Барегамян С. Х. Вплив міждержавних інтеграційних процесів на модернізацію конституційно-правового регулювання права на працю в Україні / С. Х. Барегамян // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 8. – С. 131-141.

5. Барегамян С. Х. Міжнародні та конституційні гарантії захисту прав громадян України у сфері міжнародної праці / С. Х. Барегамян // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – Том 1. – Вип. 14. – С. 41-45.

6. Барегамян С. Х. Регулювання конституційного права на працю в Україні нормами національного законодавства на сучасному етапі / С. Х. Барегамян // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 9-10. – С. 182-191.

7. Барегамян С. Х. Конституційно-правові аспекти визначення та функціонування системи захисту права людини на працю в Україні [Електронний ресурс] / С. Х. Барегамян // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 37-41. – Режим доступу: <http://www.lsej.org.ua/>

8. Барегамян С. Х. Своєрідність та перспективи розвитку конституційно-правових відносин у сфері праці / С. Х. Барегамян // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2017. – Вип. 13. – С. 196-203.

9. Барегамян С. Х. Нелегальна трудова міграція в Україні: реалії та заходи протидії / С. Х. Барегамян // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Правовий вимір сучасних реформаційних процесів в Україні», м. Львів, 21-22 жовтня 2011 р., у 2-х частинах. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. – Ч. II. – С. 8-9.

10. Барегамян С. Х. До питання про вдосконалення правових засобів забезпечення конституційного права на працю в Україні / С. Х. Барегамян // Збірник тез наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», 16 березня 2012 р. – Том 1. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2012. – С. 21-23.

11. Барегамян С. Х. Конвенції Міжнародної організації праці (МОП): імплементація та проблеми застосування в Україні / С. Х. Барегамян // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Нові виміри

прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти»: Збірник тез (до 65-ї річниці прийняття Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього), 25 листопада 2013 р. – Львів, 2013. – Випуск II. – С. 8-11.

12. Барегамян С. Х. Конституційно-правові аспекти реалізації права на працю та сприяння зайнятості в Україні / С. Х. Барегамян // Збірник тез наукових праць III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», 14 березня 2014 р. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2014. – С. 43-45.

13. Барегамян С. Х. Конституційно-правове регулювання права на працю в Україні під впливом міждержавних інтеграційних процесів / С. Х. Барегамян // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір». – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 5 грудня 2014. – С. 166-168.

14. Барегамян С. Х. Деякі проблеми захисту прав громадян України, працюючих за кордоном / С. Х. Барегамян // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», 13 березня 2015 р. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2015. – С. 260-262.

15. Барегамян С. Х. Теоретичні та практичні проблеми працевлаштування випускників ВНЗ (європейський досвід) / С. Х. Барегамян // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної заочної конференції «Міжнародна діяльність університетів як фактор інноваційного розвитку вищої школи», 18 вересня 2015 р. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2015. – С. 203-204.

16. Барегамян С. Х. Судовий захист конституційного права людини на працю в Україні / С. Х. Барегамян // Збірник тез наукових праць V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», 11 березня 2016 р. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2016. – С. 73-76.

17. Барегамян С. Х. Реалізація конституційного права на працю в Україні випускниками вищих навчальних закладів на сучасному етапі / С. Х. Барегамян // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv» («Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини»)], (м. Братислава, Словачка Республіка, Paneurópska vysoká škola, 6-7 травня 2016 р.). – С. 80-83.

АНОТАЦІЇ

Барегамян С. Х. Конституційне право на працю та його реалізація в умовах європейської міждержавної інтеграції. –

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2018.

Дисертація являє собою комплексне наукове дослідження конституційного права на працю в Україні та його реалізації в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. У роботі висвітлено закономірності розвитку та основні етапи становлення конституційного права на працю в Україні, проаналізовано сучасний стан правового забезпечення конституційного права на працю в Україні, співвідношення та взаємодію міжнародних трудових норм з конституційним правом на працю в Україні, досліджено рівень правового захисту трудящих-мігрантів в Україні, висвітлено значення і ефективність дії конституційних гарантій забезпечення прав трудящих-мігрантів з України, з'ясовано способи захисту та сучасний стан забезпечення органами державної влади захисту прав у сфері праці.

Враховуючи міжнародні трудові стандарти та закордонний досвід розвинутих країн світу, автором вироблено пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства, правотворчої та правоохоронної діяльності, які б посилили реалізацію та захист прав трудящих в Україні та в сфері міжнародної праці.

Ключові слова: конституційне право на працю, європейська міждержавна інтеграція, трудова зайнятість, працевлаштування, трудова міграція, гарантії реалізації, захист, конституційно-правові відносини в сфері праці.

Barehamian S. K. Constitutional right to labour and its realization in the conditions of the European interstate integration. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences, speciality 12.00.02 – Constitutional Law: Municipal Law. –V. N. Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2018.

The thesis is a comprehensive scientific study of the constitutional right to labour in Ukraine and its realization in the current conditions of the European interstate integration.

The thesis highlights the patterns of development and the main stages in the formation of the constitutional right to labour in Ukraine; it analyzes the current state of legal enforcement of the constitutional right to labour in Ukraine, the correlation and interaction of international labour standards with the constitutional right to labour in Ukraine. It examines the level of legal protection of migrant workers in Ukraine, focuses on the importance and effectiveness of the operation of constitutional guarantees of the Ukrainian migrant workers' rights protection. It defines the methods of protection and the current state of ensuring labour rights protection by the government bodies.

It is noted that the constitutional right to labour nowadays, as before, is the core of the system of social and economic rights and freedoms enshrined in the

Constitution of Ukraine. These rights express the permanent human need necessary for creation of the elementary material prerequisites for human existence, as well as for providing conditions for the comprehensive development of the individual. In other words these rights enable a person to freely dispose of his/her abilities in the sphere of labour and receive a decent reward for it. The extent to which the constitutional right to labour is realized and guaranteed stipulates other rights of citizens' realization.

As a result of the research the ideas of assigning the constitutional right to labour to the natural rights were criticized as such an approach to determination of the right to labour had existed in the Soviet time.

Particular attention is paid to the complex nature of constitutional and legal relations in the sphere of labour regulated by the rules of international, constitutional, labour, civil, criminal and administrative law, in particular, the distinctive features of constitutional and legal relations arising under realization of the constitutional right to labour were specified.

The thesis proposes a system model of the institution for the protection of the constitutional right to labour in Ukraine by national and international means and the ways of further development and enhancement of the constitutional and legal institution for the of human rights protection in the sphere of labour.

Taking into account the international labour standards and foreign experience of the developed countries of the world, the author formulated proposals for improving the rules of the current legislation, law-making and law enforcement activities that would strengthen the implementation and protection of rights of workers in Ukraine and in the sphere of international labour.

Key words: constitutional right to labour, European interstate integration, labour engagement, employment, labour migration, guarantees of realization, protection, constitutional and legal relations in the sphere of labour.

Барегамян С. Х. Конституционное право на труд и его реализация в условиях европейской межгосударственной интеграции. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2018.

Диссертация представляет собой комплексное научное исследование конституционного права на труд в Украине и его реализации в современных условиях европейской межгосударственной интеграции. В работе освещены закономерности развития и основные этапы становления конституционного права на труд в Украине, проанализировано современное состояние правового обеспечения конституционного права на труд в Украине, соотношение и взаимодействие международных трудовых норм с конституционным правом на труд в Украине, исследован уровень правовой защиты трудовых мигрантов в Украине, освещены значение и эффективность действия конституционных гарантий обеспечения прав трудовых мигрантов

из Украины, установлено способы защиты и современное состояние обеспечения органами государственной власти защиты прав в сфере труда.

В результате исследования подвергнуты научной критике идеи об отнесении конституционного права на труд к естественным правам, ведь такой подход к определению права на труд существовал в советское время.

Особое внимание обращено на комплексный характер конституционно-правовых отношений в сфере труда, которые регулируются нормами международного, конституционного, трудового, гражданского, уголовного, административного права, в частности выделены специфические признаки конституционно-правовых отношений, возникающих относительно реализации конституционного права на труд.

Предложена системная модель института защиты конституционного права на труд в Украине национальными и международными средствами, предложены пути дальнейшего развития и совершенствования конституционно-правового института защиты прав человека в сфере труда.

Учитывая международные трудовые стандарты и зарубежный опыт развитых стран мира, автором разработаны предложения по совершенствованию норм действующего законодательства, правотворческой и правоохранительной деятельности, которые бы усилили реализацию и защиту прав трудящихся в Украине и в сфере международного труда.

Ключевые слова: конституционное право на труд, европейская межгосударственная интеграция, трудовая занятость, трудоустройство, трудовая миграция, гарантии реализации, защита, конституционно-правовые отношения в сфере труда.